

UDC 796.853.24

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-1-7>

Ольга СЕРПУТЬКО,

orcid.org/0000-0001-8168-9134

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Херсонського державного університету,

тренер з айкідо Eurasia Aikido Organization, голова

ГО «АЙВА ДОДЖО»

(Херсон, Україна) *loggysob@gmail.com*

Світлана СТЕПАНЮК,

orcid.org/0000-0002-6035-3575

кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент,

доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання

Херсонського державного університету

(Херсон, Україна) *svitlanastepanuk1@gmail.com*

Олександр ЛЕМЕШКО,

orcid.org/0000-0003-4372-0668

старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Львівська область, Україна) *Alex.lemeshko1972@gmail.com*

ІСТОРИЧНА РОЛЬ ЖІНОЦТВА У РОЗВИТКУ БОЙОВИХ ДИСЦИПЛІН БУДО

Не зважаючи на те, що дуже часто лунає думка, нібито жінкам не місце в Будо, адже усі дисципліни Будо базуються на роботі зі зброєю, що, окрім фізичної підготовки, несуть в собі і низку моральних аспектів. Також вимагають прояву вольових якостей, сили духу та передбачають високий рівень фізичного та емоційного напруження. Тим не менш, історія стверджує, що жінкам належить далеко не останнє місце у процесі розвитку та становлення бойових мистецтв. Зокрема представлена стаття присвячена історичним передумовам участі жінок у розвитку військових мистецтв у Японії, та історичним постатям, представницям японської культури.

Впродовж довгих років офіційна Японія заперечувала причетність жіноцтва до самурайського руху, так само, як і до участі у розвитку бойових мистецтв взагалі, приховуючи історичні факти задля інтегрованої прозахідної політики. Наслідки цих процесів стали причиною того, що і сьогодні ми можемо бачити, як чимало шкіл не допускають жінок до практики бойових мистецтв. Однак історичні факти свідчать, що жінки склали третину японської армії, навіть носили офіцерські звання, не поступаючи чоловікам ні у витривалості, ні у мужності, рішучості, чи складності маневрів. Більш того, навіть окремі види традиційної японської зброї були розроблені спеціально для жінок-воїнів, з урахуванням зросту, малої ваги тіла та особливостей фізіологічної будови. І, звичайно, що мистецтво володіння цією зброєю відшліфовувалось століттями та дійшло до наших днів саме завдяки тому, що цілі покоління жінок берегли його, розвивали та створювали спеціалізовані школи.

Дане дослідження є результатом аналізу діяльності та впливу історичних осіб, представниць японської культури, в дисциплінах та видах бойових мистецтв, пов'язаних з Будо. У представленому дослідженні ми керувались необхідністю встановити історичну та гендерну справедливість у причетності жіноцтва до розвитку традиційних бойових мистецтв, мотивуючи до наукового вивчення та практичних занять такими видами бойових мистецтв, як айкідо та іайдо.

Ключові слова: Будо, бойові мистецтва, жінки, воїн, самурай, японська культура, айкідо, іайдо.

Olha SERPUTKO,*orcid.org/0000-0001-8168-9134**Candidate of the second (master's) level of higher education**Kherson State University,**Aikido instructor of Eurasia Aikido Organization, Head**Aiwa Dojo**(Kherson, Ukraine) loggysob@gmail.com***Svetlana STEPANYUK,***orcid.org/0000-0002-6035-3575**Candidate of Physical Training and Sport Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Theory and Methods of Physical Education**Kherson State University**(Kherson, Ukraine) svitlanastepanuk1@gmail.com***Oleksandr LEMESHKO,***orcid.org/0000-0003-4372-0668**Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Physical Education**Drogobych State Pedagogical University named after I. Franko**(Drogobych, Lviv region, Ukraine) Alex.lemeshko1972@gmail.com*

HISTORICAL ROLE OF WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF MARTIAL DISCIPLINES OF BUDO

Despite the fact that it is often thought that women have no place in Budo, because all the disciplines of Budo are based on working with weapons, which, in addition to physical training, have a number of moral aspects. They also require the manifestation of volitional qualities, strength of spirit and provide a high level of physical and emotional stress. However, history has shown that women play an important role in the development and incipience of martial arts. In particular, the presented article is devoted to the historical background of women's participation in the development of martial arts in Japan, and historical figures, representatives of Japanese culture.

For many years, official Japan has denied the involvement of women in the samurai movement, as well as in the development of martial arts in general, hiding historical facts for an integrated pro-Western policy. The consequences of these processes have led to the fact that even today we can see how many schools do not allow women to practicing martial arts. However, historical facts show that women made up a third of the Japanese army, even holding the rank of officer, not inferior to men in endurance or courage, determination or complexity of maneuvers. Moreover, even some traditional Japanese weapons have been designed specifically for women warriors, taking into account height, lightweight and physiological complexion. In addition, of course, the art of performing with this weapon has been honed over the centuries and has survived to the present day because generations of women have preserved it, developed and established specialized schools.

This study is the result of the analysis of the activities and influences of historical figures, representatives of Japanese culture, in disciplines and martial arts related to Budo. In this study, we were guided by the need to establish historical and gender justice in women's involvement in the development of traditional martial arts, motivating the scientific study and practice of martial arts such as aikido and iaido.

Key words: *Budo, martial arts, women, warrior, samurai, Japanese culture, aikido, iaido.*

Постановка проблеми. Впродовж довгого часу факт повноцінної участі жіноцтва у розвитку та процесі становлення традиційних бойових мистецтв Японії замовчувався, починаючи з 30-х років минулого століття через орієнтацію на західну культуру. Відповідні документи були засекречені, а участь жінок у навчанні бойових мистецтв була заборонена. Як наслідок – в численних школах дисциплін, пов'язаних в вивчення Будо, склалася думка про те, що будь-яке воїнське мистецтво стосується й допустиме для вивчення виключно чоловіками.

Тим часом, не лише в східній культурі, а й в культурі різних народів з давніх часів існувала традиція виховання дівчат та жінок, придатних до воїнської служби, адже така підготовка вимагала не лише певних фізичних здібностей, а й рис характеру. Так, у скандинавських народів існувало поняття «діва меча», яким характеризували дівчину, що на рівні з чоловіками ходила в походи, мала право голосу на загальних зборах та навіть могла бути обрана на головуючі ролі як у поселенні, так і у поході. Не менш відомими є воїтельки Амазонії, що на весь світ прославилися

і майстерністю володіння холодною зброєю, і особливою тактикою ведення бою. Також достеменно відомо про те, що й українських дівчат, що виховувались у козацький сім'ях, також змалку навчали основним принципам роботи з мечем, списом, стріляти з луку та рушниці.

Така потреба виникала через те, що, доки чоловіки були в поході, жінкам та дівчатам, що лишалися в поселенні, часто доводилося самотужки відбивати напади ворога, при цьому мова йшла не лише про самозахист, а й про грамотне ведення тактичний дій з метою збереження домівки, худоби, хазяйства, дітей, старих людей, а також тих жителів, що не були придатні до воїнської справи. Крім того, жінки-воїни, маючи природну гнучкість та легкість рухів, часто виконували делікатні воєнні задачі, неможливі для виконання чоловіками.

Дякуючи археологічним розкопкам та детальному аналізу знахідок, а також співставленню їх із легендами, гравюрами та фрагментами історичних джерел, ми можемо говорити сьогодні про те, що більше 30% загиблих японських воїнів-самураїв мали жіночу стать.

Мотивуючись власним особливим інтересом до бойових мистецтв Японії, ми присвятили дане дослідження саме жіноцтву Японії, котрі внесли свій неоціненний вклад у розвиток різних напрямів та дисциплін Будо, зокрема айкідо та іайдо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як показало дослідження літературних джерел та досвіду вітчизняних і закордонних колег та науковців, досі існують білі прями в історії японських бойових мистецтв, зокрема стосовно ролі жінок у процесі їхнього розвитку та становлення. Тим не менш, такі практики та теоретики Будо як Моріхей Уесіба, Нобуйоши Тамура, а також низка сучасних вчених та ентузіастів розкривають для нас реалії історичних часів.

Мета даного дослідження – проаналізувати діяльність та вплив представниць жіночої статі в дисциплінах та видах бойових мистецтв, пов'язаних з Будо.

Для розв'язання поставлених завдань використовувалися такі **методи дослідження**: теоретичний аналіз та узагальнення даних літературних джерел та засобів масової інформації; історичний та порівняльно-історичний методи; системно-структурний аналіз та метод комплексного дослідження історичних даних.

Виклад основного матеріалу. Зображувана як суто чоловічий світ, феодална Японія, тим не менш, була й світом не менш мужніх жінок, яких називали «онна-бугейша», що буквально перекладається як «жінка-воїн». Ці жінки належали

до класу японського дворянства, були нащадками самурайських кланів або дружинами самураїв, котрих традиційно змалку навчали мистецтву бою, з метою захисту домівки та мирних жителів в період відсутності чоловіків через війну. Але часто також і самі онна-бугейша брали участь у воєнних походах разом із чоловіками (Szczepanski, 2020).

І хоча при згадуванні японської жінки уява малює тендітну особу у шовковому вбранні, криміналістична експертиза на місцях боїв показала, що близько третини останків належать жінкам (Tamura, 1991: 32).

Ще задовго до появи класу самураїв японські бійці вже майстерно володіли мечем і списом. В той же час до навчання стали долучати й жінок, особливо в тих громадах, де не вистачало чоловіків-бійців.

Однією з таких жінок була імператриця Джінгу (бл. 169-269 н.е.), яка не лише залишила свій слід в історії як видатна воїтелька, а й провела значні економічні та соціальні зміни. Імператриця Джінгу очолила вторгнення в Корею в 200 році нашої ери після того, як її чоловік, імператор Чуай, 14-й імператор Японії, був убитий у битві (Serena, 2017-2020).

Незважаючи на численні суперечки навколо її імені, у 1881 році в пам'ять про вклад Джінгу у розквіт Японії її було зображено на японській банкноті.

Інша жінка-воїн, чие ім'я назавжди залишилося в історії Японії – Томое Гозен, чий воїнський талант та надзвичайно високий інтелект не тільки підвищили статус онна-бугейша у суспільстві, а й змусили змінили своє ставлення до жінок у політиці числених статусних чоловіків. Історики стверджують, що між 1180 і 1185 роками спалахнула війна між двома правлячими японськими кланами. У війні Генпей брали участь клани Мінамото – і це була цілковита заслуга Томое Гозен (Konishi, 2014: 331-332).

За народними переказами, талант Томое Гозен проявився у 11 років. У бою вона продемонструвала хист до стрільби з луку та верхової їзди, а також майстерне володіння катаною – довгим традиційним самурайським мечем (Lu, 2021).

Томое Гозен користувалася підтримкою чоловіків-воїнів, адже її рішення були дієвими та стратегічно правильними, існувала думка, що вона керується виключно інстинктами. Так само легко їй давалася й політична діяльність. Тому звістка про компетентність молодої воєначальниці швидко поширилася Японією, і невдовзі голова клану Мінамото назначив Томое Гозен першим генералом Японії (Chao-Fong, 2021).

1184-й став роком, коли перша жінка-генерал повела в бій 300 самураїв проти 2000 ворожих воїнів клану Тіара, і була однією з п'яти, хто вижив. Пізніше того ж року, під час битви при Авазу, вона перемогла найвидатнішого воїна клану Мусасі, Хонду но Морошіге, відрубавши йому голову на очах двох армій.

І, хоча після тієї битви нам мало що достеменно відомо про подальшу долю Томое Гозен, її приклад та численні легенди навколо дивовижної жінки-воїна на довгі роки після її правління заклали основу для процвітання онна-бугейша (Szczepanski, 2020).

Протягом кількох століть жінки-воїни становили значну частину самураїв, захищаючи села і відкриваючи шкільні у Японській імперії, де військовому мистецтву навчалися молоді жінки. І хоча по всій Японії існувало багато різних кланів, усі вони були відкриті для онна-бугейша (Ueshiba, M., 2002: 14-16).

Одною з таких жінок була Ходжо Масако, дружина військового диктатора, що стала монахинєю після смерті чоловіка, але продовжувала володіти такою владою, що була відома як «черниця-сьогун» (Wollock, 2011: 120-122).

Зрештою, під час заворушень між правлячим кланом Токугава та імперським двором у 1868 році була створена група жінок-воїнів особливого призначення, відомих як Джошітай, якою керувала 21-річна онна-бугейша на ім'я Накано Такеко (Lu, 2021).

Такеко була майстром нагінати, що представляла собою більш коротку та легку версію традиційної японської катани, розроблена спеціально для онна-бугейша, універсальна древкова зброя з вигнутим лезом на кінці, що дозволяла утримувати противника на відстані, та була особливо ефективною проти солдатів на конях (Konishi, 2014: 335).

Також Такеко очолювала школу для дівчат, де навчала володінню зброєю за власною методикою. Крім навичок та знань з бойових мистецтв, Накано Такеко отримала гарну освіту високого рівня, що було можливим завдяки тому, що вона була донькою високопоставленого чиновника при імператорському дворі (Chao-Fong, 2021).

Такеко очолила джошітай, що боролися поряд із чоловіками-самураями в битві при Айзу. За свідченням літературних джерел, жінки джошітай відзначилися у ближньому бої. Сама ж Такеко отримала кулю в серце, але, не бажаючи бути трофеєм, попросила сестру відрубати її голову. На місці поховання голови Такеко було згодом споруджено пам'ятник. А саму Такеко й досі

називають останньою великою жінкою-самураєм (Serena, 2017-2020).

Невдовзі після битви при Айзу сьогунат, феодальний японський військовий уряд, втратив керівну роль, закріпивши владу за імператорським двором, що означало кінець правління і онна-бугейша (Tamura, 1991: 54).

Проте протягом 1800-х років жінки продовжували кидати виклик традиційним гендерним ролям і продовжували брати участь у битвах (Lu, 2021).

Окрім нагінати, згадуваної вище, жінки-воїни також використовували зброю дальнього бою, як то луки та стріли, оскільки не мали, порівняно з чоловіками, значної фізичної сили, проте вирізнялися влучністю та вправністю стрільби на скаку (Wollock, 2011: 158-163).

Також жінки справно володіли кайкеном, короткий меч, або довгий ніж, який традиційно використовували лише самураї, що був більш корисним у ближньому бою. До речі, навіть якщо дружина самурая не володіла зброєю та не відносилася до онна-бугейша, традиція диктувала завжди мати при собі кайкен (Konishi, 2014: 339).

Стосовно навчання жінок-самураїв, використовувались абсолютно ті ж підходи та методи, що й при навчанні чоловіків, жодних поступок не було (Ueshiba, K., 1984: 63). Однак особлива увага приділялася навчанню не воїнських вмінь, а природознавства, математики, літератури та дипломатії, адже вважалося, що жінки більш інтелігентні, і саме інтелектом можуть компенсувати брак фізичної сили.

З кінця 18-го століття спостерігається зниження шанобливого ставлення до онна-бугейша, до поступово призводить до згасання ініціативи дієвих жінок Японії (Saotome, 1993: 87-89). Все частіше вони стають аксесуарами для своїх чоловіків-самураїв, які також на той час також були більше номінальними особами, ніж справжніми воїнами. Орієнтація на політику та культуру заходу змусила розглядати жінок виключно в ролі домашньої господині (Halik, Kochan-Wójcik, 2015: 25-40). Справжні ж онна-бугейша змушені були подорожувати, продовжуючи зберігати традиції та надбання покоління жінок, що відстоювали свої права на рівні ролі із чоловіками у суспільстві та на полі бою.

Висновки. Аналізуючи усе вищевикладене, вважаємо, що вивчення та дослідження ролі жінок у розвитку та становленні бойових мистецтв та дисциплін, пов'язаних з Будо, є вкрай важливим для всіх, хто вивчає культуру та історію Японії, цікавиться та практикує японські одноборства, та безперечно є мотивуючим фактором для жіноцтва для занять бойовими мистецтвами, як, наприклад,

айкідо, або іайдо, котрі не лише не мають принципу вагових та гендерних категорій, а й враховують фізіологічні особливості жіночого організму та нюанси жіночої психіки.

Перспективи подальших досліджень. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому

напрямі очевидні й мають широке поле для дослідників, зокрема тих, які вивчають історію окремих видів спорту, історію розвитку спорту в окремих регіонах України, діяльність провідних діячів фізкультурно-спортивного руху, міжнародний досвід істориків фізичної культури і спорту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Emma Lu. A Brief History of Japan's Female Samurai. October 17, 2021. URL: <https://www.nspirement.com/2021/10/17/history-of-japans-female-samurai.html>
2. Jin'ishi Konishi, A History of Japanese Literature Vol 3. 2014. p. 331-339.
3. Katie Serena. The History Of The Onna-Bugeisha, Japan's Bad Ass Female Samurai. Published December 5, 2017. Updated June 6, 2020. URL: <https://allthatsinteresting.com/onna-bugeisha-female-samurai>
4. Léonie Chao-Fong. 10 Facts About Japan's Female Samurai Warriors. 06 Oct 2021. URL: <https://www.historyhit.com/facts-about-the-onna-bugeisha-japans-female-samurai-warriors/>
5. Lily Halik, A., & Kochan-Wójcik, M. The body self in women who practice aikido. Polish Journal of Applied Psychology, 13(3), 2015. p. 25–40. URL: <https://doi.org/10.1515/pjap-2015-0035>
6. Szczepanski, K. A Long History of Japanese Women Warriors. January 22, 2020. URL: <https://www.thoughtco.com/images-of-samurai-women-195469>
7. Saotome, M. Aikido and the Harmony of Nature. Boston & London: Shambhala Publications Inc., 1993. 251 p.
8. Tamura Nobuyoshi. Aikido. Etiquette et transmission. 1991.
9. Ueshiba, K. The spirit of aikido. 1st ed. Kodansha International. 1984. 128 p.
10. Ueshiba, M. Budo. Szencár Kiadó. 2002.
11. Wollock, J., Rethinking Chivalry and Courtly Love. 2011. p. 259

REFERENCES

1. Emma Lu. A Brief History of Japan's Female Samurai. October 17, 2021. URL: <https://www.nspirement.com/2021/10/17/history-of-japans-female-samurai.html>
2. Jin'ishi Konishi, A History of Japanese Literature Vol 3. 2014. p. 331-339.
3. Katie Serena. The History Of The Onna-Bugeisha, Japan's Bad Ass Female Samurai. Published December 5, 2017. Updated June 6, 2020. URL: <https://allthatsinteresting.com/onna-bugeisha-female-samurai>
4. Léonie Chao-Fong. 10 Facts About Japan's Female Samurai Warriors. 06 Oct 2021. URL: <https://www.historyhit.com/facts-about-the-onna-bugeisha-japans-female-samurai-warriors/>
5. Lily Halik, A., & Kochan-Wójcik, M. The body self in women who practice aikido. Polish Journal of Applied Psychology, 13(3), 25–40. URL: <https://doi.org/10.1515/pjap-2015-0035>
6. Szczepanski, K. A Long History of Japanese Women Warriors. January 22, 2020. URL: <https://www.thoughtco.com/images-of-samurai-women-195469>
7. Saotome, M. Aikido and the Harmony of Nature. Boston & London: Shambhala Publications Inc., 1993. 251 p.
8. Tamura Nobuyoshi. Aikido. Etiquette et transmission. 1991.
9. Ueshiba, K. The spirit of aikido. 1st ed. Kodansha International. 1984; 128 p.
10. Ueshiba, M. Budo. Szencár Kiadó. 2002.
11. Wollock, J., Rethinking Chivalry and Courtly Love. 2011. p. 259